

هفتمین همایش ملی بنیاد علمی قانون یار

همایش پژوهش های علمی علوم اسلامی و انسانی در عصر نوین

بنیاد علمی قانون یار - آموزش و پرورش استان کرمانشاه - واحد پژوهش سپاه پاسداران (با همکاری و حمایت معنوی دانشگاه رازی، دانشگاه آزاد، دانشگاه فرهنگیان، دانشگاه پیام نور کرمانشاه، دانشگاه علمی و کاربردی، جهاد دانشگاهی واحد کرمانشاه، دانشگاه صنعتی کرمانشاه، بنیاد شهید و سازمان ارشاد و ...)

سر دبیر علمی و مسئول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی (نماینده مقالات در پایگاه های ملی و بین المللی)
تاریخ برگزاری همایش: ۸ اسفندماه ۱۴۰۳ شماره مقاله: ۱۸/۱۷۸۲ رده بندی کنفرانس: ب ۵۶/۷۹۱

تریت دینی در عصر دیجیتال:

چالش ها و راهکارهای مبتنی بر آموزه های اسلامی

نگار کوشکی^۱، مریم رضائیان^۲، طیبه موسی بیگی^۳ (نویسنده مسئول)^{۳*}

۱. آموزگار آموزش و پرورش ناحیه ۲ کرمانشاه. دبستان مریم سخن سنج

۲. آموزگار آموزش و پرورش ناحیه ۲ کرمانشاه. دبستان مریم سخن سنج

۳. آموزگار آموزش و پرورش ناحیه ۲ کرمانشاه. دبستان مریم سخن سنج

چکیده

در عصر حاضر، فناوریهای دیجیتال به طور فزایندهای در زندگی نوجوانان و جوانان نفوذ کرده و سبک زندگی، الگوهای ارتباطی، و نظام ارزشی آنها را تحت تأثیر قرار داده است. پژوهش حاضر با هدف تحلیل روانشناختی تأثیرات فضای مجازی بر هویت دینی دانش آموزان و ارائه راهکارهای تربیتی مبتنی بر آموزه های اسلامی انجام شده است. روش تحقیق ترکیبی از تحلیل محتوای کیفی متون دینی (قرآن، نهج البلاغه، و روایات) و مرور نظام مند مطالعات روانشناسی تربیتی می باشد. یافته ها نشان داد که عصر دیجیتال از طریق کاهش تمرکز، ترویج فردگرایی، ایجاد تضاد ارزشی، و تضعیف الگوهای دینی، تاب آوری معنوی دانش آموزان را به چالش میکشد. در مقابل، راهکارهای پیشنهادی شامل طراحی «الگوی تربیتی چندوجهی» (فردی، خانوادگی، اجتماعی، رسانه ای) با تأکید بر تلفیق سیره معصومین(ع) و نظریه های روانشناسی شناختی-اجتماعی است. این الگو بر تقویت خودآگاهی دینی، پرورش تفکر انتقادی، توسعه سواد رسانه ای، بازی های دیجیتال اخلاق مدار، و آموزش والدین و مربیان متمرکز است.

واژگان کلیدی: تربیت دینی، فضای مجازی، سواد رسانه ای، خودآگاهی دینی.

بخش اول: کلیات و تحلیل اولیه موضوع

طبق گزارش مرکز آمار ایران (۱۴۰۲)، ۸۹٪ نوجوانان ۱۲ تا ۱۸ ساله روزانه بیش از ۵ ساعت در فضای مجازی فعالیت میکنند. این در حالی است که پژوهشهای داخلی (مانند صفری و همکاران، ۱۴۰۱) نشان میدهند مواجهه دائمی با محتوای غیرمسمو با ارزشهای دینی، به کاهش ۴۰٪ مشارکت دانش‌آموزان در مراسم مذهبی مدرسه منجر شده است. از سوی دیگر، نظریه «شناخت اجتماعی» بندورا (۲۰۰۱) تأکید میکند که یادگیری مشاهده‌ای در فضای دیجیتال، بازتعریف هویت نوجوانان را تسریع میکند. این تقابل میان جذابیت‌های جهان دیجیتال و نظام ارزشی سنتی، نظام تربیت دینی را در موقعیت «تعلیق پارادایمی» قرار داده و ضرورت بازاندیشی در رویکردها و روشهای تربیتی را آشکار میسازد. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران (۱۳۹۰)، تربیت «انسان مؤمن، مسئولیت‌پذیر و توانمند در مواجهه با چالشهای نوین» را به عنوان هدف کلانی تعیین کرده است. با این حال، مطالعات میدانی (رحمانی، ۱۴۰۰) حاکی از آن است که ۶۷٪ معلمان، برنامه‌های فعلی تربیت دینی را در پاسخگویی به نیازهای نسل دیجیتال ناکارآمد میدانند. این پژوهش با پرکردن شکاف میان نظریه‌های روانشناختی، منابع اصیل اسلامی، و الزامات فناورانه، به بازطراحی الگوهای تربیتی کارآمد و اثربخش کمک میکند.

بخش دوم: مبانی نظری

• چارچوب اسلامی تربیت دینی

○ مفهوم تربیت در قرآن

آیه «قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا» (تحریم: ۶) سه لایه تربیتی را ترسیم میکند: خودمراقبتی (قُوا أَنْفُسَكُمْ)، تقویت اراده فردی در برابر وسوسه‌های دیجیتال و مدیریت هوشمندانه مصرف رسانه. مسئولیت خانوادگی (أَهْلِيكُمْ)؛ نقش والدین در نظارت بر محتوای مصرفی فرزندان و ایجاد فضای گفتگوی دینی در خانواده. مسئولیت اجتماعی (نَارًا)؛ طراحی نظام آموزشی پیشگیرانه و فرهنگسازی در جامعه برای مقابله با آسیبهای فضای مجازی.

○ سیره عملی ائمه در تربیت نسل نو

امام صادق(ع) در مواجهه با پرسشهای شاگردان، از روش «پاسخگویی مرحله ای» استفاده میکردند (اصول کافی، ج ۱، ص ۴۷). این رویکرد با نظریه «منطقه توسعه تقریبی» ویگوتسکی (۱۹۷۸) که بر یادگیری مبتنی بر سطح درک مخاطب تأکید دارد، همسوست. همچنین، سیره ائمه(ع) در استفاده از تشویق و تنبیه مناسب، الگویی برای تربیت دینی در عصر دیجیتال است.

• چارچوب روانشناختی

○ نظریه رشد اخلاقی کبرگ و تطبیق اسلامی

مراحل شش گانه کبرگ در رشد اخلاقی با تأکیدات اسلامی مقایسه شده است: اطاعت از تنبیه - تقلید از والدین (حدیث: *اَلْوَلَدُ سَيِّدُ سَعِ سِنِينَ*) - اخلاق قراردادی - عمل به واجبات (قرآن: *فَاقِمْوُ الصَّلَاةَ*) - اخلاق فراقراردادی - اخلاص در عمل (نهج البلاغه: *اَعْمَالُكُمْ نِيَاتُكُمْ*) . با این حال، نظریه کبرگ بر مبنای فرهنگ غربی تدوین شده و نیازمند بومی سازی و تطبیق با آموزه‌های اسلامی است.

○ تأثیر فضای مجازی بر رشد شناختی و عاطفی

براساس پژوهش لیوینگستون (۲۰۱۸)، موارد زیر به عنوان تأثیر فضای مجازی بر رشد شناختی و عاطفی عنوان گردیده است:

استفاده بیش از حد از شبکه های اجتماعی، تضعیف حافظه فعال، کاهش توانایی حفظ آیات قرآن و متون دینی، کاهش تا باوری عاطفی: افزایش اضطراب ناشی از مقایسه اجتماعی و کاهش اعتماد به نفس. تأخیر در رشد هویت: ابهام در شکل گیری هویت دینی و فرهنگی در فضای مجازی.

بخش سوم: نگاهی به ابزارهای اندازه‌گیری و جامعه مورد پژوهش

این پژوهش با رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوای جهت دار انجام شد. داده‌ها از دو منبع اصلی گردآوری شدند:

۱. متون اسلامی: ۳۰ حدیث و ۱۵ آیه مرتبط با تربیت از منابعی مانند نهج البلاغه و صحیفه سجادیه.

۲. مطالعات روانشناسی: مقالات در حوزه تأثیر فضای مجازی بر تربیت.

جامعه آماری

با ۱۰ کارشناس (روانشناس تربیتی و استاد علوم اسلامی) درباره چالش‌های نوین تربیت دینی در فضای مجازی مصاحبه شده و رفتار ۲۰ دانش‌آموز دختر و پسر نوجوان در استفاده از اپلیکیشن‌های مذهبی و شبکه‌های اجتماعی تحلیل شد.

بخش چهارم: تحلیل یافته‌ها

• چالش‌های روانشناختی عصر دیجیتال

○ کاهش عمق باورهای دینی

مثال عینی: در مصاحبه با یک دانش‌آموز ۱۵ ساله: «وقتی تیکتاک میبینم، حس میکنم نماز خواندن قدیمی شده!».

تحلیل روانشناختی: نظریه «جایگزینی لذتها» (دنیل کانمن) نشان میدهد محتوای سریع و پاداش دهنده دیجیتال، رفتارهای دینی زمانبر را کم‌رنگ میکند.

○ فردگرایی و تضعیف روحیه جمع‌گرایی

آمار: ۷۰٪ دانش‌آموزان شرکت‌کننده ترجیح میدهند به جای فعالیتهای گروهی مذهبی، به صورت انفرادی در فضای مجازی مشارکت کنند.

تحلیل روانشناختی:

نظریه «خودمختاری» (دسی و رایان) نشان می‌دهد که فضای مجازی با فراهم کردن امکان انتخاب و کنترل بیشتر، گرایش به فردگرایی را افزایش می‌دهد.

○ تضعیف الگوهای دینی

مثال عینی: در مطالعه موردی، مشاهده شد که دانش آموزان، الگوهای خود را از بین شخصیت‌های رسانه ای و شبکه های اجتماعی انتخاب می کنند که بسیاری از آنها با ارزش های دینی همخوانی ندارند.

تحلیل روانشناختی: نظریه «یادگیری اجتماعی» (باندورا) نشان می دهد که نوجوانان از طریق مشاهده الگوها، رفتارها و ارزش ها را یاد می گیرند. در غیاب الگوهای دینی مناسب در فضای مجازی، الگوهای نامناسب می توانند تاثیر منفی بر تربیت دینی دانش آموزان داشته باشند.

• راهکارهای مبتنی بر آموزه های اسلامی

○ راهکار فردی خودآگاهی دینی و سواد رسانه ای

الگوی عملی:

- طراحی کارگاه های آموزشی «خودآگاهی دینی در فضای مجازی» با هدف تقویت تفکر انتقادی در برابر محتوای رسانه ای.
- آموزش نحوه تشخیص محتوای معتبر از نامعتبر.
- تقویت اراده برای مدیریت زمان استفاده از فضای مجازی.

مستندات اسلامی:

- تاکید بر تفکر و تعقل در آیات قرآن و روایات

- اهمیت «امر به معروف و نهی از منکر» در فضای مجازی.
- راهکار آموزشی

تولید و ترویج محتوای دینی جذاب نمونه اجرایی

- ایجاد پلتفرم «رسانه دینی کودک و نوجوان» با ارائه انیمیشن‌های جذاب با مضامین دینی.
- بازی‌های دیجیتال اخلاق مدار
- محتوای آموزشی چندرسانه‌ای (فیلم، صوت، متن) با زبان گویا و جذاب.

مستندات اسلامی

- استفاده از هنر و رسانه برای ترویج دین در سیره پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع)
- راهکار خانوادگی

تقویت نقش والدین و ایجاد «خانواده رسانه‌ای» برنامه آموزشی

- برگزاری کارگاه‌های «تربیت رسانه‌های برای والدین» با محوریت آموزش نحوه نظارت بر محتوای مصرفی فرزندان.
- ایجاد فضای گفتگوی دینی در خانواده درباره مسائل فضای مجازی.
- مشارکت والدین در تولید محتوای دینی برای فرزندان.

مستندات اسلامی

- مسئولیت والدین در تربیت فرزندان در آیات قرآن و روایات، و اهمیت «مشاوره» در خانواده.

- راهکار اجتماعی توسعه شبکه‌های اجتماعی دینی و اخلاقی

پیشنهاد اجرایی:

- حمایت از ایجاد و توسعه شبکه‌های اجتماعی با محوریت ترویج ارزش‌های دینی و اخلاقی.
- ایجاد فضای گفتگوی سالم و سازنده.
- ارائه محتوای مفید و آموزنده.

مستندات اسلامی:

- تاکید بر «وحدت» و «همکاری» در جامعه اسلامی، و اهمیت «نصیحت» و «راهنمایی» در روابط اجتماعی.

بخش چهارم: نتیجه‌گیری

جمع‌بندی یافته‌ها ترکیب نظریه‌های روانشناسی با متون اسلامی نشان می‌دهد که تربیت دینی در عصر دیجیتال نه تنها ممکن است، بلکه می‌تواند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فضای مجازی، جذاب‌تر و مؤثرتر باشد. برای نمونه، استفاده از مکانیزم‌های پاداش روانی در اپلیکیشن‌های مذهبی، پاسخگوی نیاز نوجوانان به «تأیید اجتماعی» (مطابق نظریه مزلو) است. همچنین، تولید محتوای دینی جذاب و با کیفیت می‌تواند جایگزینی مناسب برای محتوای نامناسب در فضای مجازی باشد.

پیشنهادهای کاربردی

۱. تأسیس مرکز مشاوره تربیتی دیجیتال: با مشارکت روانشناسان، متخصصان رسانه، و فقهای آشنا به فناوری.
۲. بازنگری در کتابهای درسی: افزودن فصل «مهارت‌های دیجیتال اخلاق مدار» به کتاب دینی.
۳. ایجاد «قرارگاه تربیت دینی در فضای مجازی»: با هدف هماهنگی و هم‌افزایی بین نهادهای مختلف در حوزه تربیت دینی.

منابع و مأخذ

الف) منابع فارسی

- قرآن کریم .
- اصول کافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه
- رحمانی، م. (۱۴۰۰). بررسی چالشهای تربیت دینی در مدارس متوسطه شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- صفری، ع.؛ حسینی، س.؛ و محمدی، ر. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر شبکه های اجتماعی بر مشارکت مذهبی نوجوانان تهرانی. فصلنامه روانشناسی تربیتی، ۱۸(۴)، ۱۲۳-۱۴۵ .
- نهج البلاغه. (گردآوری سید رضی). (۱۳۷۹). ترجمه محمد دشتی. قم: انتشارات مشهور،
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق).

ب) منابع لاتین

- Bandura, A. (۲۰۰۱). *Social Cognitive Theory of Mass Communication*. *Media Psychology*, ۲(۳), ۲۹۹-۲۶۵
- Livingstone, S. (۲۰۱۸). *Parenting in the Digital Age: The Challenges of Global Connectivity*. *Oxford University Press*.

هفتمین همایش ملی بیژوهرت‌ها علم اسلام و انسان در عصر نویسن

گواهی نامه ارائه و پذیرش مقاله
گواهی نامه حضور در همایش

راه های ارسال مقاله پژوهشگران

محورهای پذیرش مقالات

ارسال فایل ورد مقاله به ایمیل
GHanonyar@yahoo.com
یا ارسال از طریق اکانت ایتا، واتس آپ
۰۹۱۰۰۶۳۶۰۰۲ یا ۰۹۱۸۸۳۶۸۱۱۳

مقالات در موضوعات علوم سیاسی، فقه و حقوق
علوم آموزشی، تعلیم و تربیت و علوم مدیریتی
روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم اسلامی و انسانی

زمان و مکان برگزاری همایش:

چهارشنبه ۱۴۰۳/۱۲/۰۸ ساعت ۱۴:۳۰ الی ۱۶:۳۰ سالی همایش متعاقباً اعلام می گردد

با هدف ترویج و اشاعه علم و تقویت رزومه علمی و ارتقاء رتبه بندی معلمان
(مشاور پژوهشی جهت راهنمایی در خصوص نحوه نگارش و ارسال مقاله پژوهشگران - خانم دکتر رضایی ۰۹۱۹۶۷۴۸۶۲۵))

www.GHanonyar.IR

www.Olomensani.IR

